

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ISTRAŽIVANJA
U SPECIJALNOJ
EDUKACIJI I
REHABILITACIJI

BEOGRAD 2009.

UNIVERZITET U BEOGRADU -
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE -
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Istraživanja u specijalnoj
edukaciji i rehabilitaciji*

*Research in Special Education and
Rehabilitation*

Priredio / Edited by
Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Beograd / Belgrade
2009

EDICIJA: RADOVI I MONOGRAFIJE

Izdavač:
Univerzitet u Beogradu -
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji

- Za izdavača:** Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan
- Urednik edicije:** Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić
- Uređivački odbor:**
- Prof. dr Dobrivoje Radovanović
  - Prof. dr Dragan Rapačić
  - Prof. dr Nenad Glumbić
  - Prof. dr Sanja Đoković
  - Doc. dr Vesna Vučinić
  - Prof. dr Mile Vuković
  - Prof. dr Svetlana Slavnić
- Recenzenti:**
- Maria Elisabetta Ricci,
Univerzitet "La Sapienza", Rim, Italija
  - Dr sci. Vlasta Zupanc Isoski,
Univerzitetni klinički centar Ljubljana,
KO za vaskularnu nevrologiju in intenzivno terapiju,
Služba za nevrorehabilitaciju - logopedija Ljubljana,
Slovenia

Štampa:
„Planeta print“, Beograd

Tiraž:
200

Objavlivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu - Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju Edicije: Radovi i monografije.

Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 14.4.2009. godine, Odlukom br. 3/53 od 23.4.2009. godine, usvojilo je recenzije rukopisa Tematskog zbornika "Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji"

ISBN 978-86-80113-84-5

**EDITION:
ARTICLES AND MONOGPRAPHS**

Publisher:
University of Belgrade -
Faculty of Special Education and Rehabilitation

Research in Special Education and Rehabilitation

- For Publisher:** dr. Dobrivoje Radovanović, dean
- Edition Editor:** dr. Zorica Matejić-Đuričić
- Editorial Board:**
- dr. Dobrivoje Radovanović
  - dr. Dragan Rapaić
  - dr. Nenad Glumbić
  - dr. Sanja Đoković
  - dr. Vesna Vučinić
  - dr. Mile Vuković
  - dr. Svetlana Slavnić
- Reviewers:**
- Maria Elisabetta Ricci,
University "La Sapienza", Roma, Italy
  - Dr sci. Vlasta Zupanc Isoski,
University clinical center Ljubljana, Slovenia

Printing:
„Planeta Print“, Belgrade

Circulation:
200

Publication of this Book supported by Ministry of Science and Technology Development.

*Scientific Council of the Belgrade University - Faculty of Special Education and
Rehabilitation made a decision 3/9 from March, 8th 2008 of issuing
Edition: Articles and Monographs.*

*Scientific Council, Faculty of Special Education and Rehabilitation
University of Belgrade, at the regular meeting held on April, 14.th 2009 the Decision
N° 3/53 of April, 23th 2009, adopted a Thematic review manuscripts collection of
“Research in Special Education and Rehabilitation “*

ISBN 978-86-80113-84-5

PROBLEMI U PONAŠANJU KOD DECE SA LAKOM INTELKTUALNOM OMETENOŠĆU

Nataša Buha-Đurović, Milica Gligorović

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

U ovom radu prezentirani su rezultati ispitivanja zastupljenosti i vrste problema u ponašanju kod dece s lakom intelektualnom ometenošću, odnosa između problema u ponašanju i nekih relevantnih karakteristika deteta i porodice, kao i odnosa između problema u ponašanju s jedne strane i adaptivnih veština s druge strane. Utvrđeno je da se problemi u ponašanju javljaju kod 18%-22%, i to u vidu disruptivnog, antisocijalnog i ponašanja iritantnog za druge. Ustanovljene su izvesne razlike prema polu, socioekonomskom i porodičnom statusu, dok se intelektualne sposobnosti i nivo edukacije nisu pokazali kao značajan činilac problema u ponašanju. Adaptivno ponašanje, posebno faktor Lična i socijalna odgovornost, je značajno povezano sa problemima u ponašanju.

Ključne reči: problemi u ponašanju, laka intelektualna ometenost, adaptivno ponašanje

UVOD

U odnosu na tipičnu populaciju, problemi u ponašanju su relativno česti kod osoba sa intelektualnom ometenošću. Mogu se manifestovati kao agresivnost (fizička i verbalna), samopovređivanje, destruktivnost i neprikladno socijalno ponašanje s jedne strane, ili kao anksioznost i depresija s druge strane (Allen&Davies, 2007).

U anglosaksonskoj literaturi koegzistiraju različiti termini koji se odnose na ova ponašanja: aberantno, problematično, maladaptivno ponašanje, ponašanje koje predstavlja izazov (challenging behaviour), poremećaji ponašanja i sl. Za potrebe ovog rada korišćena je sintagma problemi u ponašanju.

Iako je probleme u ponašanju teško definisati, postoji nekoliko kriterijuma koji ih bliže određuju kao: (a) ponašanja koja su sama po sebi ili težini neodgovarajuća s obzirom na uzrast i nivo dostignutog razvoja, (b) ponašanja koja predstavljaju opasnost za samu individuu ili druge osobe iz njenog okruženja, (c) ponašanja koja ometaju usvajanje novih veština ili osobu isključuju iz različitih aktivnosti, (d) ponašanja koja izazivaju stres kod drugih ljudi i umanjuju njihov kvalitet života, i (e) ponašanja koja su u suprotnosti sa socijalnim normama. (Zarkowski i Clements, 1988, prema Smith i sar., 1996).

Opšte prihvaćena Emersonova definicija (Emerson, 1987, prema Smith i sar., 1996) ponašanje koje predstavlja izazov sagledava kao ponašanje koje se u određenoj kulturi smatra abnormalnim i koje je takvog intenziteta, učestalosti i traja-

nja da ugrožava fizičku bezbednost same individue ili osoba iz njenog okruženja, ili ponašanje koje ozbiljno ugrožava pristup uobičajenim društvenim resursima.

U ovoj definiciji sadržane su tri važne komponente. Problemi u ponašanju su kontekstualizovani- njihovo opažanje zavisi od kulturološkog okruženja, što znači da se sadašnje ponašanje i naše tumačenje istog može menjati kroz vreme i da zavisi od okolnosti. Takođe, ova definicija ostavlja prostora u odlučivanju šta neko smatra problematičnim ponašanjem- kvantifikovanje intenziteta, učestalosti i trajanja nekog ponašanja zavisiće od percepcije osoba iz okruženja. Končno, da li će neko ponašanje ograničiti pristup osobi društvenim resursima, u mnogome će zavisiti od kompetencija samih stručnih službi, odnosno njihovih mogućnosti da modeliraju takvo ponašanje.

Iako problemi u ponašanju predstavljaju važnu i dominantnu istraživačku temu, procene učestalosti se veoma razlikuju od studije do studije. Prema nekim istraživanjima, između 10 i 17% osoba pored intelektualne ometenosti ima i izražene probleme u ponašanju (Emerson et al., 1997; Lowe et al., 2007). Drugi pronalaze da se učestalost problema u ponašanju kod ovih osoba kreće između 30 i 60% (Smith et al., 1996). Slični podaci o visokoj učestalosti ovih problema navode se i kada je reč o populaciji dece i omladine sa intelektualnom ometenošću (Einfeld & Tonge, 1996; Molteno et al., 2001; Taanila et al., 2003). U najvećoj meri, različiti podaci o učestalosti nastali su kao rezultat razlika u uzorkovanju i metodologiji istraživanja ili konceptualizaciji problema u ponašanju, odnosno različitih interpretacija ovog pojma (Allen&Davies, 2007, Smith et al., 1996).

Učestalost, specifične forme i topografija problema u ponašanju mogu zavisiti od pola, uzrasta, prisustva višestruke ometenosti, nivoa intelektualnog funkcionisanja i restriktivnosti okruženja (institucionalizacija vs. život u porodici, segregirana škola vs. inkluzivna) (Emerson et al., 1997; Parmenter et al., 1998). Takođe, smatra se da nesigurna afektivna vezanost (Clegg&Sheard, 2002; Janssen et al., 2002), kao i lošije govorno-jezičke sposobnosti, život u nepotpunoj porodici, nizak socioekonomski status i lošija socijalizacija povećavaju mogućnost pojave problema u ponašanju (Koskentausta et al., 2007; McClintock et al., 2003).

Razumevanje složenog međuodnosa personalnih i socijalnih činioca je nužan stepenik uspešnog tretiranja bihevioralnih problema, kako u kliničkom tako i u školskom setingu.

CILJEVI RADA

1. Uvrditi zastupljenost i vrstu problema u ponašanju kod dece s lakom intelektualnom ometenošću
2. Utvrditi odnos između problema u ponašanju i nekih relevantnih karakteristika deteta i porodice
3. Utvrditi odnos između problema u ponašanju s jedne strane i adaptivnih veština s druge strane.

METOD RADA

Opis uzorka

Uzorkom je obuhvaćeno 100 dece sa lakom intelektualnom ometenošću, oba pola, iz četiri beogradske specijalne škole („Novi Beograd“, „Boško Buha“, „Dušan Dugalić“ i „Anton Skala“) i jednog specijalnog odeljenja redovne škole „Dositej Obradović“.

Kriterijumi za izbor ispitanika su bili: laka intelektualna ometenost (IQ od 50 do 70 na standardnim testovima inteligencije), odsustvo evidentnih somatskih i neuroloških poremećaja i odsustvo izraženih emocionalnih smetnji.

Ispitanici su relativno ujednačeni prema polnoj strukturi budući da uzorak čine 44 devojčica (44%) i 56 dečaka (56%). Takođe su ujednačeni i prema uzrastu i distribuirani u 4 kategorije (Tabela 1.):

Tabela 1. Distribucija uzorka prema polu i uzrastu

Pol/ uzrast		uzrasne kategorije				Total	
		10;0-10;11 godina	11;0-11;11 godina	12;0-12;11 godina	13;0-13;11 godina		
pol ispitanika	ženski	Broj	9	10	12	13	44
		%	20.5%	22.7%	27.3%	29.5%	100%
	muški	Broj	15	13	12	16	56
		%	26.8%	23.2%	21.4%	28.6%	100%
Total		Broj	24	23	24	29	100
		%	24%	23%	24%	29%	100.0%

Podaci o deci prikupljeni su od I do VIII razreda, s tim što većina učenika pohađa od III do VII razreda (n=89; 89%).

Kada je reč o porodičnoj strukturi, nešto više od polovina uzorka živi u potpunoj porodici (njih 56 ili 56%), 22% (njih 22) živi samo s jednim roditeljem i 22% dece je bez roditeljskog staranja.

Prema socioekonomskom statusu, poduzorak dece koja žive u porodicama može se podeliti u dve grupe: grupu dece koja žive u porodicama niskog (n=58; 58%), odnosno srednjeg socioekonomskog statusa (n=19; 19%). Za jedno dete nisu dobijeni podaci o socioekonomskom statusu porodice.

Način prikupljanja podataka

Preuzete varijable

Na osnovu analize dokumentacije pedagoško-psihološke službe prikupljeni su podaci o polu, uzrastu, razredu, nivou intelektualnog funkcionisanja i porodičnom i socioekonomskom statusu učenika, odnosno porodice.

Ispitane varijable

Podaci o problemima ponašanja i adaptivnom ponašanju dobijeni su na osnovu standardizovanog intervjua s defektolozima primenom AAMR skale adaptivnog ponašanja (AAMR Adaptive Behavior Scale-School, Second Edition, 1993).

ABS-S:2 je bihevioralna skala procene dece i adolescenata uzrasta od 3 do 21 godine. Sačinjena je od 104 ajtema podeljenih u dva dela, prvi namenjen proceni adaptivnog, a drugi namenjen proceni maladaptivnog ponašanja (problema u ponašanju).

Za potrebe ovog rada, procena problema u ponašanju izvršena je primenom drugog dela ABS-S:2 skale u celini koja se sastoji od 7 subskala:

Subskala 10- *Socijalno ponašanje*: odnosi se na ponašanja koja su fizički nasilna i emocionalno uvredljiva. Uključuje upotrebu pretnji, fizičku nasilnost, temper tantrum, zadirkivanje, manipulisanje drugima, upotrebu nepristojnih reči, lošu reakciju na frustracije i ometanje tuđih aktivnosti.

Subskala 11- *Prilagodljivost*: odnosi se na ponašanja koja su usmerena na izbegavanje pravila, naloga i rutina, otpor prema autoritetu, neprikladno ponašanje u grupi, kašnjenje ili odsustvovanje sa redovnih aktivnosti.

Subskala 12- *Pouzdanost*: odnosi se na ponašanja koja izazivaju nepoverenje okoline. Uključuje nepoštovanje tuđe imovine, krađu, laganje, varanje i nepoštovanje javne i privatne imovine.

Subskala 13- *Stereotipno i hiperaktivno ponašanje*: odnosi se na ponašanja kao što su preterana aktivnost, neodgovarajući međuljudski maniri (npr. neprikladno dodirivanje i ljubljenje drugih, narušavanje granice intimnog prostora drugog i sl.), i neprihvatljive oralne navike (npr., škr gutanje zubima, pika, onihofagija i sl.) i ponašanja koja se smatraju stereotipna (npr. lupkanje prstima, repetitivno mahanje delovima tela, roking i sl.).

Subskala 14- *Prisilno ponašanje*: odnosi se na ponašanja koja se mogu okvalifikovati kao bizarna i na ponašanja koja dovode do samopovređivanja (npr. trihotilomanija, grebanje, griženje, lupanje glavom ili nekim drugim delom tela i sl.).

Subskala 15- *Socijalno angažovanje*: odnosi se na ponašanja koja dovode do samoisključivanja iz aktivnosti i socijalnih kontakata (uporna povučenost, stidljivost i neaktivnost).

Subskala 16- *Uznemirujuće interpersonalno ponašanje*: odnosi se na ponašanja koja iritiraju druge (npr. precenjivanje vlastitih sposobnosti, loša reakcija na kritiku, hipohondrične sklonosti, stalno zahtevanje pažnje ili pohvale i sl.)

Za procenu adaptivnih veština upotrebljen je prvi deo ABS-S:2 skale koji se sastoji iz 9 subskala:

Subskala 1- *Samostalno funkcionisanje*: odnosi se na mogućnost samostalne brige o sebi tokom hranjenja, upotrebe toaleta, održavanja higijene, oblačenja/svlačenja, korišćenja usluga javnog prevoza i sl.

Subskala 2- *Fizički razvoj*: odnosi se na ocenu senzornih (vid i sluh) i motoričkih sposobnosti (fina i gruba motorika).

Subskala 3- *Ekonomska aktivnost*: odnosi se na ocenu mogućnosti baratanja novcem i budžetom i mogućnosti samostalnog odlaska u kupovinu.

Subskala 4- *Govorno-jezički razvoj*: odnosi se na ocenu receptivnih i ekspresivnih govorno-jezičkih sposobnosti.

Subskala 5- *Brojevi i vreme*: odnosi se na ocenu poznavanja bazičnih matematičkih kompetencija i koncepta vremena.

Subskala 6- *Preprofesionalne/profesionalne aktivnosti*: odnosi se na ocenu onih veština koje su povezane sa uspešnim obavljanjem školskih zadataka (npr. spretnost, opreznost/pažljivost, tačnost, upornost i sl.)

Subskala 7- *Samousmeravanje*: procenjuje karakteristike kao što su inicijativnost, pasivnost, istrajnost i korišćenje slobodnog vremena.

Subskala 8- *Odgovornost*: procenjuje pouzdanost (npr. odgovornost prema ličnim stvarima, lična i opšta odgovornost)

Subskala 9- *Socijalizacija*: procenjuje mogućnost interakcije s drugima, odnosno socijalne aspekte ponašanja kao što su saradnja i obzir prema drugima.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

Procena problema u ponašanju ispitanika na II delu ABS-S: 2 skale

Tabela 2. Deskriptivne mere uzorka na drugom delu ABS-S:2 skale - standardni i sirovi skorovi

	Socijalno ponašanje (subskala 10)		Prilagodljiv. (subskala 11)		Pouzdanost (subskala 12)		Stereotipno i hiperaktivno ponašanje (subskala 13)		Prisilno ponašanje (subskala 14)		Socijalno angažovanje (subskala 15)		Uznemirujuće interpersonal. ponašanje (subskala 16)	
	stand skor	sirovi skor	stand skor	sirovi skor	stand skor	sirovi skor	stand skor	sirovi skor	stand skor	sirovi skor	stand skor	sirovi skor	stand skor	sirovi skor
N	100		100		100		100		100		100		100	
min skor	2	0	2	0	3	0	1	0	2	0	7	0	5	0
max skor	16	63	16	50	16	35	14	55	5	20	13	16	16	36
s.v.	9.82	18.44	10.36	12.11	10.52	7.81	11.6	6.85	4.55	1.28	11.7	2.12	10.19	10.26
sd	3.16	13.35	3.48	11.32	2.805	7.88	2.712	9.37	0.642	3.052	1.636	3.349	2.887	8.812

Prosečni skorovi (standardni i sirovi) na delu ABS-S:2 skale koja procenjuje maladaptivno ponašanje, ukazuju na veću učestalost nižih skorova problema u ponašanju kod dece u ispitanom uzorku (Tabela 2).

Na osnovu prosečnih vrednosti (s.v.) sirovih skorova, deca iz ovog uzorka pokazuju najviše teškoća u prilagodljivosti, socijalnom ponašanju i ponašanju koje iritira okruženje, dok su najmanje izraženi problemi vezani za oblasti Socijalno angažovanje, Prisilno ponašanje i Stereotipno i hiperaktivno ponašanje.

Da bi odredili koliko dece pokazuje izraženije probleme u ponašanju, standardni skorovi su pretvoreni u rangove na osnovu normi¹ datih za populaciju sa intelektualnom ometenošću (Tabela 3).

¹ Korišćene su norme originalne skale zbog nepostojanja normi za domaću populaciju.

Tabela 3. Učestalost ispitanika u rangovima

standardni skorovi raspon		17-20	15-16	13-14	8-12	6-7	4-5	1-3
%		2.34	6.87	16.12	49.51	16.12	6.87	2.34
kategorija		vrlo superiorni	superiorni	iznad proseka	prosek	ispod proseka	loši	veoma loši
Soc. ponašanje (subskala 10)	N	0	9	14	56	15	4	2
	%	0	8.9	13.9	55.4	14.9	4	2
Prilagod. (subskala 11)	N	0	19	10	49	17	4	1
	%	0	18.8	9.9	48.5	16.8	4	1
Pouzdanost (subskala 12)	N	0	7	21	54	15	2	1
	%	0	6.9	20.8	53.5	14.9	2	1
Ster. i hiper. ponašanje (subskala 13)	N	0	0	50	44	3	1	2
	%	0	0	49.5	43.6	3	1	2
Prisil. ponaš. (subskala 14)	N	0	0	61	35	2	2	0
	%	0	0	60.4	34.7	2	2	0
Soc. angaž. (subskala 15)	N	0	0	47	50	3	0	0
	%	0	0	46.5	49.5	3	0	0
Uznemir. interper. ponaš. (subskala 16)	N	0	9	12	57	18	4	0
	%	0	8.9	11.9	56.4	17.8	4	0

Na osnovu analize učestalosti ispitanika u rangovima drugog dela ABS-S:2 skale, može se uočiti da između 18 i 22 % dece sa lakom intelektualnom ometenošću postiže vrednosti lošije od prosečnih (rangovi: ispod proseka, loši i veoma loši) u četiri oblasti: Socijalno ponašanje (21%), Prilagodljivost (22%), Pouzdanost (18%) i Uznemirujuće interpersonalno ponašanje (22%). Ovaj nalaz približno odgovara nalazima stranih studija (Emerson i sar., 1997; Lowe i sar., 2007), koje izražene probleme u ponašanju detektuju kod 10-17% osoba sa intelektualnom ometenošću.

Prema rezultatima nekih studija, za razliku od osoba sa dubljim nivoima intelektualne ometenosti, kod osoba sa lakom intelektualnom ometenošću najzastupljeniji su bihevioralni problemi koji se mogu opisati kao disruptivni (npr. temper tantrum, iritabilnost, ometanje drugih, naređujuće ponašanje, manipulativnost, otpor prema autoritetu i sl.) i antisocijalni (npr. psovanje, laganje, krađa, neposlušnost, nepouzdanost i sl.) (Einfeld & Tonge, 1996; Molteno et al., 2001), što je u skladu s nalazima našeg istraživanja.

Razlike među ispitanicima

Statistička značajnost razlika među ispitanicima s obzirom na ispitivane varijable proverena je primenom t-testa za nezavisne uzorke.

Tabela 4. Polne razlike u skorovima II dela ABS-S:2 skale

subskale		pol ispitanika	Prosečan skor	Standardna devijacija	t
Skala ABS-S:2 Problemi u ponašanju	Socijalno ponašanje (subskala 10)	ženski	16.89	12.714	-1.031
		muški	19.66	13.831	
	Prilagodljivost (subskala 11)	ženski	9.27	11.140	-2.266*
		muški	14.34	11.062	
	Pouzdanost (subskala 12)	ženski	6.91	8.707	-1.013
		muški	8.52	7.173	
	Stereotipno i hiperaktivno ponašanje (subskala 13)	ženski	6.02	11.101	-.780
		muški	7.50	7.809	
	Prisilno ponašanje (subskala 14)	ženski	1.27	3.824	-.021
		muški	1.29	2.310	
	Socijalno angažovanje (subskala 15)	ženski	1.70	2.866	-1.134
		muški	2.45	3.678	
	Uznemirujuće interpersonalno ponašanje (subskala 16)	ženski	9.14	8.912	-1.132
		muški	11.14	8.710	

* značajno na nivou.05

Iako se u prosečnim skorovima opažaju razlike između devojčica i dečaka, a koje ukazuju na manje prisustvo problema u ponašanju kod devojčica, ipak, kao statistički značajna, izdvaja se razlika u skorovima samo na jednoj subskali.

Na osnovu rezultata t-testa za nezavisne uzorke, jedina statistički značajna razlika uočena je na subskali Prilagodljivost, što govori da dečaci sa lakom intelektualnom ometenošću imaju više poteškoća u prikladnom ponašanju tokom grupnih aktivnosti, izraženiji negativan stav prema autoritetu i manje poštuju pravila i obaveze.

Istraživanja u ovoj oblasti obično nisu jednoglasna u oceni da unutar populacije intelektualno ometenih postoje polne razlike u ispoljavanju problema u ponašanju, iako te razlike, po pravilu, postoje unutar tipične populacije, gde se problemi u ponašanju mnogo češće detektuju kod dečaka (za pregled studija videti Maras & Cooper, 1999). Tako recimo, Chadwick i sar. (2000) utvrđuju da su bihejvioralni problemi jednako zastupljeni i kod dečaka i kod devojčica sa intelektualnom ometenošću, dok, u skladu s rezultatima našeg istraživanja, Molteno i sar. (2001) pronalaze da dečaci češće ispoljavaju disruptivno i antisocijalno ponašanje.

Tabela 5. Razlike u skorovima II dela ABS-S:2 prema porodičnom statusu

subskale		porodicni status	prosečan skor	standardna devijacija	t
Skala ABS-S:2 Problemi u ponašanju	Socijalno ponašanje (subskala 10)	potpuna porodica	16.75	13.556	.471a
		nepotpuna porodica	15.19	11.111	-2.568b*
		domski	25.41	12.990	-2.766c**
	Prilagodljivost (subskala 11)	potpuna porodica	10.59	11.257	1.269a
		nepotpuna porodica	7.76	7.529	-3.300b**
		domski	19.95	11.341	-4.171c**
	Pouzdanost (subskala 12)	potpuna porodica	6.14	6.360	.813a
		nepotpuna porodica	4.90	4.636	-3.533b**
		domski	14.23	9.966	-3.961c**
	Stereotipno i hiperaktivno ponašanje (subskala 13)	potpuna porodica	4.96	7.009	-.233a
		nepotpuna porodica	5.38	6.910	-2.560b*
		domski	12.86	13.789	-2.265c*
	Prisilno ponašanje (subskala 14)	potpuna porodica	.63	1.019	-.164a
		nepotpuna porodica	.67	.913	-2.399b*
		domski	3.59	5.762	-2.350c*
	Socijalno angažovanje (subskala 15)	potpuna porodica	1.66	2.692	.510a
nepotpuna porodica		1.33	1.906	-1.980b	
domski		3.91	5.051	-2.231c*	
Uznemirujuće interpersonalno ponašanje (subskala 16)	potpuna porodica	9.25	7.888	.657a	
	nepotpuna porodica	7.95	7.249	-2.372b*	
	domski	15.27	10.833	-2.615c*	

t vrednosti za: a= potpuna/nepotpuna; b= potpuna/domski; c= nepotpuna/domski
* značajno na nivou.05 ** značajno na nivou.01

Kao što se može videti iz Tabele 5, ne postoje značajne razlike u problemima u ponašanju između dece koja žive u potpunoj porodici i one koja žive samo sa jednim roditeljem. Međutim, analizom srednjih vrednosti skorova na svim subskalama uočavaju se izvesne razlike u korist dece iz nepotpunih porodica, što je prilično neočekivan rezultat.

Ranija istraživanja utvrdila su da život u nepotpunoj porodici predstavlja rizično faktor, odnosno povećava mogućnost razvoja psihopatologije i pojave problema u ponašanju, i kod dece sa intelektualnom ometenošću (Hardan & Sahl, 1997) i kod dece tipične populacije (Luoma et al., 1999). Podatak da, iako statistički beznačajno, deca iz nepotpunih porodica ispoljavaju manje problema u ponašanju zahteva detaljniju analizu porodične dinamike i kvaliteta života u potpunim porodicama, koje bi, prema svim poznatim parametrima, trebalo da predstavljaju najmanji rizik po psihosocijalno blagostanje deteta.

Statistički značajne razlike u većini subskala uočavaju se samo između dece bez roditeljskog staranja i dece koja žive u porodici, bez obzira da li žive sa oba ili samo sa jednim roditeljem. Tačnije, deca bez roditeljskog staranja češće ispoljavaju probleme u ponašanju što se potvrđuje statistički značajnim razlikama na

gotovo svim subskalama koje procenjuju maladaptivno ponašanje, izuzev oblasti Socijalno angažovanje, gde se ta razlika bliži statistički značajnoj kada se uporede sa decom iz potpunih porodica ($t = -1.980, p = .058$).

Činjenica da život u institucionalnim uslovima predstavlja snažan riziko faktor nije iznenađujuća. Brojne studije opisale su niz bihevioralnih problema kod dece bez roditeljskog staranja (za pregled studija videti Maclean, 2003) koji su najverovatnije nastali kao rezultat kumulativnog efekta multiplih riziko faktora- od prethodnog iskustva u porodici i razloga smeštaja u dom do samih uslova domskog života.

Tabela 6. Razlike u skorovima II dela ABS-S:2 prema socioekonomskom statusu

Subskale		Socioekonomski status	Prosečan skor	Standardna devijacija	t
Skala ABS-S:2 Problemi u ponašanju	Socijalno ponašanje (subskala 10)	srednji	13.68	13.263	-1.155
		loš	17.65	12.854	
	Prilagodljivost (subskala 11)	srednji	6.21	7.473	-2.145*
		loš	11.05	11.086	
	Pouzdanost (subskala 12)	srednji	3.26	4.852	-2.383*
		loš	7.05	6.329	
	Stereotipno i hiperaktivno ponašanje (subskala 13)	srednji	5.42	7.669	.197
		loš	5.05	6.852	
	Prisilno ponašanje (subskala 14)	srednji	.79	1.084	.734
		loš	.60	.961	
	Socijalno angažovanje (subskala 15)	srednji	2.47	3.169	1.842
		loš	1.28	2.161	
	Uznemirujuće interpersonalno ponašanje (subskala 16)	srednji	7.05	6.646	-1.269
		loš	9.63	7.975	

* značajno na nivou.05

Deca koja žive u porodicama niskog socioekonomskog statusa ispoljavaju generalno više problema u ponašanju nego deca iz porodica srednjeg socioekonomskog statusa. Međutim, kao statistički značajni, izdvajaju se skorovi na subskalama Prilagodljivost i Pouzdanost, što govori o tome da ta deca više ispoljavaju ponašanja koja se mogu okvalifikovati kao disruptivna i antisocijalna (Tabela 6.).

Dobijeni nalaz o povezanosti socioekonomskog statusa i problema u ponašanju je retko konzistentan u literaturi. Dok jedni ne pronalaze razlike u ponašanju u zavisnosti od socioekonomskog statusa (Chadwick, 2000), rezultati ovog istraživanja potvrđuju nalaze nekih drugih studija, koje sugerišu da je nizak socioekonomski status porodice povezan sa problemima u ponašanju kod dece (Emerson, 2003; Koskentausta et al., 2007). Tačnije, prema rezultatima Koskentausta i sar. (2007) nizak socioekonomski status povećava rizik za pojavu disruptivnog pona-

šanja i problema u oblasti socijalnog angažovanja (povučenost, preterana stidljivost, neaktivnost, socioemocionalna nereaktivnost i sl.)

POVEZANOST PROBLEMA U PONAŠANJU SA NIVOOM INTELEKTUALNOG FUNKCIONISANJA DECE I NIVOOM EDUKACIJE

Tabela 7. Korelacije IQ-a i nivoa edukacije sa skorovima na II delu ABS-S:2 skale.

	Socijalno ponašanje	Prilagodljivost	Pouzdan.	Stereotip. i hiper. ponašanje	Prisilno ponašanje	Socijalno angaž.	Uznemir. inters. ponašanje
total IQ	.072	.124	.088	.016	.016	-.030	-.045
verbalni IQ	-.022	.038	-.093	-.087	-.167	-.246	-.130
manipulativni IQ	-.081	-.073	-.097	.024	.143	.146	-.042
razred	.107	.136	.069	.065	-.010	-.037	.035

Korelativnom analizom (Tabela 7) je utvrđeno da skorovi na Skali problema u ponašanju nisu statistički značajno povezani sa nivoom edukacije. Takođe, nije uočena ni statistički značajna povezanost problema u ponašanju i nivoa intelektualnog funkcionisanja (unutar nivoa lake intelektualne ometenosti), čak ni kada se izdvojeno proučava povezanost verbalnog i manipulativnog IQ skora sa ispoljenim nivoom problema u ponašanju. Možda je vredno napomenuti da se jedino povezanost verbalnog IQ skora sa skorom na subskali Uznemirujuće interpersonalno ponašanje bliži statistički značajnoj ($r=-.246$, $p=0.052$).

Moguće je da u sociokulturalnom i edukativnom miljeu kome deca našeg uzorka pripadaju, verbalne sposobnosti ne spadaju u favorizovane moduse socijalne adaptacije, pa tako i ne predstavljaju značajan činilac problema u ponašanju. Postavlja se pitanje načina na koji bi se intenziviranje značaja verbalnih sposobnosti, koje inkluzivni pristup deci sa lakom intelektualnom ometenošću podrazumeva, odrazilo na njihovo ponašanje, kao i pitanje mogućnosti da se potencijalni problemi prilagođavanja zahtevnijem okruženju umanje ili spreče.

POVEZANOST PROBLEMA U PONAŠANJU S ADAPTIVNIM PONAŠANJEM

Tabela 8. Korelacije skorova Skale adaptivnog ponašanja (I deo ABS-S:2) sa skorovima Skale problema u ponašanju (II deo ABS-S:2)

	Socijalno ponašanje	Prilagodljivost	Pouzdan.	Stereotip. i hiper. ponašanje	Prisilno ponašanje	Socijalno angaž.	Uznemir. interspers. ponašanje
Samostalno funkcionisanje	-.362**	-.336**	-.482**	-.509**	-.492**	-.482**	-.347**
Fizički razvoj	-.291**	-.200*	-.230*	-.353**	-.330**	-.378**	-.197
Ekonomska aktivnost	-.095	-.082	-.192	-.206*	-.234*	-.271**	-.181
Govorno-jezički razvoj	-.166	-.157	-.180	-.274**	-.213*	-.351**	-.227*
Brojevi i vreme	-.125	-.048	-.125	-.247*	-.220*	-.234*	-.239*
Preprofes/prof. aktivnosti	-.541**	-.680**	-.666**	-.409**	-.287**	-.211*	-.379**
Samousmeravanje	-.499**	-.554**	-.482**	-.450**	-.272**	-.307**	-.407**
Odgovornost	-.601**	-.640**	-.632**	-.533**	-.389**	-.224*	-.365**
Socijalizacija	-.631**	-.653**	-.672**	-.591**	-.343**	-.366**	-.522**

* značajno na nivou.05; **značajno na nivou.01

Kada je u pitanju povezanost adaptivnog ponašanja i problema u ponašanju, iz Tabele 8 može se uočiti da su skorovi na većini subskala adaptivnog ponašanja u statistički značajnoj i negativnoj vezi sa skorovima na subskalama problema u ponašanju.

Izdvajaju se korelacije između subskala koje opisuju disruptivno i antisocijalno ponašanje (Socijalno ponašanje, Prilagodljivost i Pouzdanost) s jedne strane i subskala adaptivnog ponašanja koje ulaze u faktor Lična i socijalna odgovornost (Preprofesionalne/profesionalne aktivnost, Samousmeravanje, Odgovornost i Socijalizacija) s druge strane. S obzirom da većina ovih korelacija ulazi u rang viših, moguće je da su one rezultat izvesnog preklapanja u skorovanju ponašanja. Drugim rečima, moguće je da bihevioralne karakteristike u pomenutim oblastima problema u ponašanju, u izvesnoj meri predstavljaju negativ ponašanja koja se mere na subskalama Preprofesionalne/profesionalne aktivnost, Odgovornost i Socijalizacija.

Kako bi proverili koje adaptivne veštine i u kojoj meri predviđaju visoke skorove na svakoj subskali problema u ponašanju pojedinačno, primenjena je multipla (stepwise) regresiona analiza. Kriterijumske varijable su bili skorovi na subkalama problema u ponašanju, dok su kao prediktorske sukcesivno uključeni skorovi na subskalama adaptivnog ponašanja.

Tabela 9. Koeficijenti multiple korelacije i determinacije i njihova značajnost

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Standard greška	F	df	sig
Socijalno ponašanje							
Socijalizacija	.631	.399	.393a	10.410	64.969	1	.000
Odgovornostb	.668	.446	.435a+b	10.039	39.122	2	.000
Prilagodljivost							
Preprof./prof. aktivnostia	.680	.462	.456a	8.350	84.129	1	.000
Socijalizacijab	.735	.540	.530a+b	7.762	56.893	2	.000
Samostalno funkcionisanjec	.751	.565	.551a+b+c	7.588	41.521	3	.000
Pouzdanost							
Socijalizacijaa	.672	.452	.446a	5.866	80.818	1	.000
Preprof./prof. aktivnostib	.737	.543	.534a+b	5.383	57.677	2	.000
Samousmeravanjec	.749	.562	.548a+b+c	5.301	40.982	3	.000
Stereotipno i hiperaktivno ponašanje							
Socijalizacijaa	.591	.349	.342a	7.605	52.556	1	.000
Samostalno funkcionisanjeb	.618	.382	.369a+b	7.449	29.958	2	.000
Prisilno ponašanje							
Samostalno funkcionisanjea	.492	.242	.234a	2.671	31.255	1	.000
Govorno-jezički razvoj	.521	.272	.257a+b	2.631	18.087	2	.000
Socijalno angažovanje							
Samostalno funkcionisanje	.482	.232	.224	2.950	29.615	1	.000
Uznemirujuće interpersonalno ponašanje							
Socijalizacija	.522	.272	.265	7.557	36.624	1	.000

Niži skorovi u oblasti Socijalizacija i Odgovornost pojavljuju se kao značajni prediktori viših skorova na subskali Socijalno ponašanje. Od ukupnog varijabiliteta u pogledu ove kriterijumske varijable, 43% varijabiliteta (.435) možemo objasniti time da se deca sa lakom intelektualnom ometenošću razlikuju u pogledu dostignutog nivoa socijalizacije i ispoljenog stepena odgovornosti. Ipak, najveći parcijalni doprinos objašnjenju individualnih razlika u oblasti Socijalno ponašanje daje skor na subskali Socijalizacija, koji samostalno objašnjava skoro 40% ukupnog varijabiliteta.

Niži skorovi na subskalama Preprofesionalne/profesionalne aktivnosti, Socijalizacija i Samostalno funkcionisanje značajno predviđaju niži skor na subskali Prilagodljivost. Sve tri prediktorske varijable objašnjavaju nešto više od 55% (.551) varijabiliteta, pri čemu najveći upliv ima skor na subskali Preprofesionalne/profesionalne aktivnosti, koji samostalno objašnjava nešto više od 45% varijabiliteta.

Skor na subskali Pouzdanost značajno predviđaju skorovi na subskalama Socijalizacija, Preprofesionalne/profesionalne aktivnosti i Samousmeravanje koje zajedno objašnjavaju nešto više od 54% (.548) varijabiliteta. S obzirom da skor na subskali Socijalizacija samostalno doprinosi objašnjenju skoro 46% varijabiliteta,

može se zaključiti da je dostignuti nivo socijalizacije najsnažniji prediktor skorova na subskali Pouzdanost.

Kao prediktorske varijable viših skorova na subskali Stereotipno i hiperaktivno ponašanje izdvajaju se niži skorovi na subskalama Socijalizacija i Samostalno funkcionisanje. Zajedno objašnjavaju oko 37% ukupne varijanse (.369). I ovde se Socijalizacija izdvaja kao najsnažniji parcijalni prediktor sa oko 34% varijabiliteta.

Skor na subskali Prisilno ponašanje najbolje predviđaju skorovi na subskalama Samostalno funkcionisanje i Govorno-jezički razvoj. Zajedno objašnjavaju oko 26% (.257) varijabiliteta, pri čemu se samostalno funkcionisanje izdvaja kao najsnažniji parcijalni prediktor (.234).

Između prisustva i stepena izraženosti socijalne samoizolacije (subskala Socijalno angažovanje) i stepena samostalnog funkcionisanja postoji negativna linearna povezanost srednjeg intenziteta. Oko 23% (.232) ukupne varijanse skora na subskali Socijalno angažovanje možemo objasniti razlikama u samostalnom funkcionisanju.

Na kraju, kao prediktorska varijabla ponašanja koja mogu iritirati okruženje (subskala Uznemirujuće interpersonalno ponašanje) izdvaja se niži skor na subskali Socijalizacija. I u ovom slučaju, tek nešto više od 26% (.265) ukupne varijanse kriterijumske varijable možemo objasniti dostignutim nivoom socijalizacije.

Dakle, niži skor u oblasti Socijalizacija se izdvaja kao najsnažniji prediktor viših skorova u oblasti Socijalno ponašanje, Pouzdanost, Stereotipno i hiperaktivno ponašanje i Uznemirujuće interpersonalno ponašanje. Niži skor u oblasti Samostalno funkcionisanje se takođe pojavljuje kao snažan prediktor i to za oblasti Prisilno ponašanje i Socijalno angažovanje, dok niži skorovi na subskali Preprofesionalne/profesionalne aktivnosti predviđaju jedino viši skor u oblasti Prilagodljivost. Sličan nalaz dobili su Chadwick i sar. (2000). Primenom Vine-land skale za procenu adaptivnih veština i DAS i ABC skale za procenu problema u ponašanju, utvrdili su da se niži skor svakodnevnih životnih veština, između ostalog, izdvaja kao značajan prediktor samopovređivanja (ABS-S:2 subskala Prisilno ponašanje), dok niži skor socijalizacije značajno predviđa prisustvo stereotipija i hiperaktivnosti. Takođe, Koskentausta i sar. (2007), primenom starije verzije ABS-S:2 skale adaptivnog ponašanja, pronalaze, između ostalog, da se viši skorovi u oblasti Govorno-jezički razvoj, Socijalizacija i Domaćinstvo (domestic activity) izdvajaju kao prediktorske varijable nižih skorova problema u ponašanju u celini.

ZAKLJUČAK

Na osnovu analize rezultata istraživanja, došli smo do sledećih zaključaka:

Između 18 i 22% dece sa lakom intelektualnom ometenošću ispoljava izraženije probleme u ponašanju. Najčešće ispoljavaju disruptivna i antisocijalna ponašanja i ponašanja koja mogu iritirati okruženje.

Unutargrupnom analizom utvrđeno je da su polne razlike u ispoljavanju problema u ponašanju evidentne samo na subskali Prilagodljivost ($p < 0.05$), što govori da dečaci sa lakom intelektualnom ometenošću imaju više poteškoća u prikladnom ponašanju tokom grupnih aktivnosti, izraženiji negativan stav prema autoritetu i manje poštuju pravila i obaveze.

Nisu utvrđene značajne razlike u problemima u ponašanju između dece koja žive u potpunoj porodici i one koja žive samo sa jednim roditeljem. Statistički značajne razlike u većini subskala uočavaju se samo između dece bez roditeljskog staranja i dece koja žive u porodici, bez obzira da li žive sa oba ($p < 0.05$) ili samo sa jednim roditeljem ($p < 0.01$).

Deca koja žive u porodicama niskog socioekonomskog statusa ispoljavaju generalno više problema u ponašanju nego deca iz porodica srednjeg socioekonomskog statusa. Međutim, kao statistički značajni, izdvajaju se skorovi na subskalama Prilagodljivost i Pouzdanost, što govori o tome da ta deca više ispoljavaju ponašanja koja se mogu okvalifikovati kao disruptivna i antisocijalna ($p < 0.05$).

Korelativnom analizom je utvrđeno da skorovi na Skali problema u ponašanju nisu statistički značajno povezani sa nivoom edukacije. Takođe, nije uočena ni statistički značajna povezanost problema u ponašanju i nivoa intelektualnog funkcionisanja, čak ni kada se izdvojeno proučava povezanost verbalnog i manipulativnog IQ skora sa ispoljenim nivoom problema u ponašanju. Jedino se povezanost verbalnog IQ skora sa skorom na subskali Uznemirujuće interpersonalno ponašanje bliži statistički značajnoj ($r = -.246$, $p = 0.052$).

Skorovi na većini subskala adaptivnog ponašanja su u statistički značajnoj i negativnoj korelaciji sa skorovima na subskalama problema u ponašanju. Multiplom regresionom analizom utvrđeno je da se niži skor u oblasti Socijalizacija izdvaja kao najsnažniji prediktor viših skorova u oblasti Socijalno ponašanje (.393), Pouzdanost (.446), Stereotipno i hiperaktivno ponašanje (.342) i Uznemirujuće interpersonalno ponašanje (.265). Niži skor u oblasti Samostalno funkcionisanje se takođe pojavljuje kao snažan prediktor i to za oblasti Prisilno ponašanje (.234) i Socijalno angažovanje (.224), dok niži skorovi na subskali Preprofesionalne/profesionalne aktivnosti predviđaju jedino viši skor u oblasti Prilagodljivost (.456).

Nalazi istraživanja potvrđuju tezu da problemi u ponašanju nastaju kao rezultanta interakcije više faktora rizika različitog porekla, što nedvosmisleno implicira neophodnost poznavanja individualnih karakteristika deteta i okolnosti u kojima živi. Bolje razumevanje geneze problema u ponašanju predstavlja osnov za otklanjanje ili ublažavanje faktora rizika, kao i za kreiranje odgovarajućeg modela tretmana.

LITERATURA

1. Allen, D., Davies, D. (2007): Challenging behaviour and psychiatric disorder in intellectual disability. *Current Opinion in Psychiatry*, 20(5), 450-455.
2. Chadwick, O., Piroth, N., Walker, J., Bernard, S., Taylor, E. (2000): Factors affecting the risk of behaviour problems in children with severe intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 44(2), 108-123.
3. Clegg, J., Sheard, C. (2002): Challenging behaviour and insecure attachment. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(6), 503-506.
4. Einfeld, S.L., Tonge, B.J. (1996): Population prevalence of psychopathology in children and adolescents with intellectual disability: II epidemiological findings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 40(2), 99-109
5. Emerson, E., Alborz, A., Reeves, D., Mason, H., Swarbrick, R., Kiernan, C., Mason, L. (1997): The Harc challenging behaviour project report II: the prevalence of challenging behaviour. Manchester: Hester Adrian Research Centre, University of

Manchester (http://www.lancaster.ac.uk/fass/ihr/publications/harc_cb_project_prevalnce.pdf)

6. Emerson, E. (2003): Prevalence of psychiatric disorders in children and adolescents with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(1), 51-58.
7. Janssen, C.G.C., Schuengel, C., Stolk, J. (2002): Understanding challenging behaviour in people with severe and profound intellectual disability: a stress-attachment model. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(6), 445-453.
8. Koskentausta, T., Livanainen, M., Almqvist, F. (2007): Risk factors for psychiatric disturbance in children with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51, 43-53.
9. Lambert, N., Nihira, K., Leland, H. (1993): *AAMR Adaptive Behavior Scale-School*, Second Edition. Austin, TX: pro-ed.
10. Lowe, K., Allen, D., Jones, E., Brophy, S., Moore, K., James, W. (2007): Challenging behaviours: prevalence and topographies. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(8), 625-636.
11. Luoma, I., Puura, K., Tamminen, T., Kaukonen, P., Piha, J., Rasanen, E., Kumpulainen, K., Moilanen, I., Koivisto, A.M., Almqvist, F. (1999): Emotional and behavioural symptoms in 8-9 year old children in relation to family structure. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 8, Suppl. 4, 29-40
12. Maclean, K. (2003): The impact of institutionalization on child development. *Development and Psychopathology*, 15, 853-884.
13. Maras, P., Cooper, P. (1999): Sex differences, gender issues and emotional and behavioural difficulties. U: Paul Cooper (ur.) *Understanding and uprooting children with emotional and behavioural difficulties*. London: Jessica Kingsley Publishers, 57-71.
14. McClintock, K., Hall, S., Oliver, C. (2003): Risk markers associated with challenging behaviours in people with intellectual disabilities: a meta-analytic study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(6), 405-416
15. Molteno, G., Molteno, C.D., Finchilescu, G., Dawes, A.R.L. (2001): Behavioural and emotional problems in children with intellectual disability attending special schools in Cape Town, South Africa. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45(6), 515-520.
16. Parmenter, T.R., Einfeld, S.L., Tonge, B.J., Dempster, J.A. (1998): Behavioural and emotional problems in the classroom of children and adolescents with intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 23 (1), 71-77.
17. Smith, S., Branford, D., Collacott, R.A., Cooper, S., McGrother, C. (1996): Prevalence and cluster typology of maladaptive behaviours in a geographically defined population of adults with learning disabilities. *British Journal of Psychiatry*, 169, 219-227.
18. Taanila, A., Ebeling, H., Heikura, U., Jarvelin, M. (2003): Behavioural problems of 8-year-old children with and without intellectual disability. *Journal of Pediatric Neurology*, 1(1), 15-24.

CHALLENGING BEHAVIOUR IN CHILDREN WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY

Nataša Buha-Đurović, Milica Gligorović

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

This paper reports findings about frequency and type of challenging behaviour in children with mild intellectual disability and its relationship with some personal and social characteristics. The study found that 18-22% of children with mild intellectual disability expressed more prominent challenging behaviour, in the form of disruptive, antisocial and disturbing interpersonal behaviour. Some sex differences have been detected, as well as differences among children from different socioeconomic background and family status. Also, significant correlations between adaptive and challenging behaviour were found.

Key words: challenging behaviour, mild intellectual disability, adaptive behaviour